

UOT 94(479.24)

GÜLŞƏN HÜSEYNOVA

tarix üzrə fəlsəfə doktoru.
Azərbaycan Hərb tarixi muzeyində şöbə rəisi
yupiter57@mail.ru

**AZƏRBAYCAN HƏRB TARİXİ MUZEYİ –
SİLƏH VƏ TEXNİKALARDA YAŞAYAN TARİX**

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/113/251-257>

Məqalədə Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin yaradılması və inkişaf tarixi, onun silah kolleksiyası, Açıq və daxili ekspozisiyalarda nümayiş etdirilən qədim tarixə malik texnika və silah nümunələri haqqında məlumatlar mötəbər mənbə və ədəbiyyatlar əsasında təhlil olunmuşdur. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi yalnız eksponatlarla dolu sərgi salonu deyil, həm də xalqımızın döyüş ruhunu, qələbə əzmini nümayiş etdirən bir tərbiyə ocağıdır. Burada nümayiş olunan silah və hərbi texnikaların hər biri bir dövrün, bir müharibənin, bir qəhrəmanlıq tarixinin canlı şahidləridir. Bu gün muzeyin hər iki ekspozisiyasında eksponat kimi sərgilənən bu maddi mədəniyyət abidələri vaxtilə düşməyə qarşı səngərlərdə vuruşan əsgərlərimizin silahdaşları olmuşdur. Onlar bir növ canlı tarix kimi tamaşaçılarla "danışır".

Açar sözlər: Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi, daxili ekspozisiya, açıq səma altında ekspozisiya, silah kolleksiyası, soyuq silahlar, odlu silahlar, texnikalar.

Giriş. Tariximiz yadelli işğalçıların aramsız hücumları, amansız savaşlar və çətinliklərlə doludur. Azərbaycan xalqı əsrlər boyu saysız-hesabsız sınaqlardan keçmiş, hər dəfə öz azadlığını, milli kimliyini, adət ənənələrini, hərbi ənənəsini, mədəniyyətini qoruyaraq tarix səhnəsində layiqli yer tutmağı bacarmışdır. Ata-babalarımızın bizə miras qoyduğu qəhrəmanlıq ənənələri bu gün də ruhumuzda, tariximizdə və hərbi strategiyamızda yaşayır. Bu zəngin və şərəfli irs bizim milli qürurumuzun təməlidir. Babəklərdən Cavad xanlara, Koroğlu dastanlarından müasir dövrün qəhrəmanlarına qədər uzanan bu yol, bir xalqın mübarizə əzminin, vətən sevgisinin və azadlıq eşqinin bariz nümunəsidir. Onların hər biri bir qəhrəmanlıq nümunəsi, bir irs, bir məktəbdir. Bu çətin, amma eyni zamanda şərəfli yol isə bu gün – müstəqil Azərbaycanın qüdrətli Ordusu ilə davam etdirilir. Məhz bu şəxsiyyətlərin və onların silahdaşlarının misilsiz xidmətləri sayəsində müasir Azərbaycan Ordusunun bünövrəsi qoyulmuşdur.

Tarixi qəhrəmanlıq səhifələrimiz təkcə keçmişə əks etdirmir, həm də gələcək nəsillər üçün yol göstərən bir mayakdır. Azərbaycan gəncliyi bu qəhrəmanlıq ruhu ilə böyüyür, tarixini öyrənir, vətəni qorumağın müqəddəs bir borc olduğunu anlayır.

Zaman keçdikcə şanlı hərbi tariximizin qəhrəmanlıqlarla dolu səhifələri yazılmışdır. Tarix boyu formalaşmış və inkişaf etmiş hərbi ənənələrimiz təkcə döyüş meydanlarında deyil, həm də hərbi elminin formalaşmasında öz sözünü demiş, beləliklə də, hərbi tariximizin araşdırılması, öyrənilməsi və təbliğinə böyük zəmin yaranmışdır.

33 illik tarixi olan Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi milli-mənəvi dəyərlərimizin, hərbi tariximizin həqiqətlərinin, döyüş meydanlarında qazanılan təcrübənin və qələbənin, qədim dövrdən bugünədək döyüşlərdə istifadə olunmuş hərbi texnika, silah və sursat nümunələrinin toplanması, tədqiqi və cəmiyyətin bütün yaş qruplarına geniş təbliği sahəsində əməli iş aparır.

Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirinin 1992-ci il oktyabrın 29-da "Müstəqil Dövlətlər Birliyinin VI Ordu Qarnizonunun "Döyüş Şöhrəti" Muzeyinin Təhvil Alınması haqqında 418 №-li əmrinə əsasən" 1992-ci il dekabr ayının 10-da keçmiş "Salyan Kazarması" deyilən, indiki "Qızıl Şərq" hərbi şəhərçiyi adlanan ərazidə təşkil olunmuşdur [3, v.1].

Təhvil-təslim zamanı "Döyüş şöhrəti" muzeyindən alınan eksponatlar bütünlüklə sovet ordusunun tarixinə aid idi [3, v.1]. I Qarabağ müharibəsinin başlandığı ərəfədə fəaliyyətə başlayan muzeydə ilk illər tariximizin müxtəlif dövrlərinə aid eksponatların toplanılması və komplektləşdirilməsi işi həyata keçirilmişdir. Belə ki, muzeyin əməkdaşları respublikada fəaliyyət göstərən arxiv, kitabxana və

müxtəlif rayonlara ezamiyyətlərə göndərilmiş, Azərbaycan tarixi və onun tərkib hissəsi olan hərbi tarixi ilə bağlı foto, sənəd nümunələri və xatirə əşyaları əldə olunaraq muzeyin fonduna təhvil verilmişdirlər. Bu işdə muzeyə Müdafiə Nazirliyi, Heydər Əliyev Fondu, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu, Respublika və Bakı şəhər Veteran Şuraları, H.Aslanov adına Ordu, İdeoloji İş və Mədəniyyət Mərkəzi və respublikada fəaliyyət göstərən tarix profilli muzeylər yaxından köməklik göstərmişdirlər [21].

Toplama işində muzeyin elmi işçilərinin aparmış olduğu tədqiqatlar əsasında muzeyin emalatxana hissəsində hazırlanan qədim və orta əsrlər dövründə insanların istifadə etdikləri soyuq silah nümunələrinin əslinə yaxın mulyajları, o cümlədən Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş dövlətlərin yadellilərə qarşı həyata keçirdiyi döyüş əməliyyatlarından bəhs edən rəsm əsərləri, sərkərdələrimizin portretləri böyük rol oynamışdır. Hal-hazırda muzeyin qədim, erkən və son orta əsrlər dövründə stendlərdə nümayiş olunan eksponatların, diaramaların, rəsm əsərlərinin böyük hissəsini həmin tədqiqatların məhsulu olan eksponatlar təşkil edir.

1992-2007-ci illərdə toplama işi bir qədər də genişləndirilərək muzeyin elmi işçiləri (mərhum t.ü.f.d. Əsgər Əliyev, Ərəstun Baxşəliyev və b.) AMEA-nın Arxeologiya və Antropologiya İnstitutu ilə birlikdə müxtəlif rayonlarda aparılan ekspedisiyalara cəlb olunmuş, oradan tapılmış eksponatların bir hissəsinin İnstitut tərəfindən muzeyə hədiyyə qismində təqdim olunmasında böyük dəstək nümayiş etdirmişdirlər [7, s.5].

2007-ci ildən Muzeyin elmi-tədqiqat fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədi ilə müxtəlif qurumlarda çalışan tarixçi və muzeyşünas alimlərdən təşkil olunmuş elmi-metodiki şura fəaliyyət göstərir. AMEA-nın Tarix və Etnoqrafiya İnstitutundan mərhum t.e.d. professor, Mirheydər Mirzəyev, t.ü.f.d., professor, Prezident mükafatçısı Hacı Həsənov, t.e.d. Nəriminə Əmirbəyova, t.ü.f.d. Vahid İsmayilov, t.ü.f.d., dosent Zəfər Kərimov, Arxeologiya və Antropologiya İnstitutundan t.ü.f.d. Əsgər Əliyev, BDU-nun dosenti, t.e.d. Nuru Məmmədov, Rusiyalı tədqiqatçı alim mərhum professor Rudolf İvanov, tarix elmləri doktorları Pərvin Dərəbadi, Qasım Hacıyev, Oqtay Əfəndiyev və başqa görkəmli alimlərlə muzeyin elmi metodiki şurasının üzvləri kimi elmi iş fəaliyyətinin yüksəldilməsi, muzey fondunun eksponatlarla zənginləşdirilməsi məqsədi ilə geniş və hərtərəfli işin təşkil olunmasında yaxından iştirak etmişdirlər [7, s.5].

Azərbaycan Hərbi Tarixi Muzeyi Açıq və daxili olmaqla 2 ekspozisiyadan ibarətdir. Muzeyin ən maraqlı bölmələrindən biri "Açıq səma altında ekspozisiya"sıdır. Bu ekspozisiya Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin 324 nömrəli əmrinə əsasən 2004-cü il iyulun 12-də yaradılmışdır [14; 15; 16; 17; 18].

Muzeyin geniş ərazisi – 2 hektarlıq meydan – elə təşkil olunmuşdur ki, ziyarətçi sadəcə baxmır, həm də hiss edir, yaşayır və anlayır. Ekspozisiyanı gəzən insanların böyük bir qismi özlərini sanki döyüş meydanında hiss etdiklərini qeyd edirlər. Nələr yoxdur bu meydanda? – İkinci Dünya müharibəsində iştirak etmiş tanklar, artilleriya qurğuları, katyuşalar, helikopter nümunələri, I Qarabağ və II Vətən müharibələrində respublikanın müdafiəsində istifadə olunmuş onlarla hərbi texnika və qurğular. Bu silah və qurğular ölkəmizin ərazi bütövlüyünün qorunub saxlanılmasında böyük rol oynamışdır [5; 8; 11; 12; 13].

Açıq səma altında ekspozisiyada ümumilikdə, müxtəlif illərdə döyüş növbətçiliyinə qəbul edilmiş 130 adda silah, texnika və qurğular – tanklar, piyadanın döyüş maşınları, zirehli transportyor və döyüş kəşfiyyat maşınları, hava hücumundan müdafiə üzrə döyüş maşınları, zenit-raket qurğuları, döyüş-nəqliyyat helikopterləri, təyyarələr, eləcə də hava hücumundan müdafiə sistemləri və digər hərbi vasitələr sərgilənir. Nümayiş etdirilən hərbi texnikaların hər birinin yanında məlumat lövhələri qoyulmuşdur. Bu lövhələr vasitəsilə texnikaların istehsal ili, istifadə sahələri, texniki xüsusiyyətləri, döyüşlərdə iştirakı haqqında məlumat əldə etmək olar. Ekspozisiya ziyarətçilərə Azərbaycanın hərbi tarixi və Silahlı Qüvvələrin inkişaf mərhələləri haqqında dolğun təsəvvür yaratmaqla yanaşı, ölkənin müdafiə potensialını da əyani şəkildə nümayiş etdirir [1; 3, v.1-5].

Açıq səma altında ekspozisiyada sərgilənən ən qədim eksponat – XVIII əsrə aid dəniz toplarıdır. Bu nadir nümunələr qədimliyinə görə hər zaman ziyarətçilərin böyük marağına səbəb olur. Dəniz topları 2009-cu ildə Bakının Bayıl qəsəbəsində Bayraq Muzeyinin inşası zamanı aparılan qazıntılar za-

manı aşkar edilmişdir. 2024-cü ildə isə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin yaxından dəstəyi ilə təmir və bərpa olunaraq muzeyin ekspozisiyasında yerini almışdır [19, v.46; 20, v.13].

Dəniz topu kustar üsulla çuqundan hazırlanmış və onun çəkisi 30 funtdur. Top 20 kalibr uzunluğundadır, yəni lüləsinin uzunluğu istifadə olunan top gülləsinin 20 diametri qədərdir. Bu tip toplar əsasən bombardıman gəmilərində, avarların altında yerləşdirilirdi. Dəniz topları XIX əsrin ortalarına qədər dəniz döyüşlərində əsas atəş vasitəsi kimi istifadə olunmuşdur. [23].

“Açıq səma altında ekspozisiya”da nümayiş olunan texnikaların böyük bir hissəsi İkinci Dünya müharibəsi, Birinci Qarabağ müharibəsi və İkinci Vətən müharibəsində döyüş əməliyyatlarında iştirak etmiş, müharibənin canlı şahidlərinə çevrilmişdir.

Ekspozisiyada 5 ədəd tank yer alır. Onların arasında xüsusi yer tutan **T-34 tankı**, İkinci Dünya müharibəsi dövründə iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adına layiq görülmüş, tank qoşunları general-mayoru Həzi Aslanovun məşhur 17 nömrəli tankıdır [5, v.2].

Sərgidə, həmçinin İkinci Dünya müharibəsində istifadə olunmuş SU-100, BM 13, M-30, ZİS-3, AZP-37 adlı texnikalar nümayiş etdirilir. Bunlardan ən maraqlısı İS-3 tankıdır. İkinci Dünya müharibəsinin sonunda SSRİ tərəfindən istehsal olunan və müharibədən sonrakı dövrdə Sovet ordusunun güc simvoluna çevrilən ağır tank modelidir. Adını Sovet lideri İosif Stalindən almış bu tank, xüsusilə dizaynı və döyüş gücü ilə dövrünün ən qorxulu zirehli texnikalarından biri hesab edilirdi. El arasında belə bir əfsanə dolaşır ki, İkinci Dünya müharibəsi başa çatdıqdan sonra keçmiş müttəfiqlər getdikcə güclənməkdə olan SSRİ-yə qarşı müharibəyə başlamaq və həmin müharibədə əsir almanlardan da istifadə etmək istəyirlərmiş. Lakin 1945-ci il sentyabrın 7-də SSRİ-nin Berlində keçirilən qələbə paradında ilk dəfə özünün İS-3 tipli yeni, ağır tanklarını nümayiş etdirir. Bu tankları görən müttəfiqlər SSRİ-yə qarşı müharibəyə başlamaq fikrindən çəkinirlər [5, v.3].

Açıq Səma altında ekspozisiyanı I Qarabağ və II Vətən müharibələrində ordumuzun silahlanmasında iştirak etmiş T 72, T 62, T 55 tankları, PDM -1 və PDM 2 piyada döyüş maşınları, ZTR -80, ZTR-70, ZTR 60 zirehli döyüş maşınları, BRDM-2 zirehli kəşfiyyat dozor maşını, ZSU-23-4 “Şılka”, 9K-35 Strela10, KS-19, D-44, D-30, M-30, 2S9 “NONA”, PM-38, ASU-85, Mİ 24 adlı artilleriya qurğuları və Mİ 8 helikopteri də bəzəyir. Bunlardan T 72 tankı, PDM-2 piyada döyüş maşını, ZTR 80 və ZTR 70 adlı zirehli döyüş maşınları, həmçinin BRDM-2 Zirehli kəşfiyyat dozor maşını, D 30, PM-38 artilleriya qurğuları, S-125 zenit-raket kompleksi, AN 2 təyyarəsi və Mİ 24 və Mİ 8 adlı helikopterlər həm də II Vətən müharibəsində ordumuzun silahlanmasına daxil edilərək tarixi Zəfərimizin qazanılmasında yaxında iştirak etmişdirlər [5, v.12-22].

T-72 tankı - Rusiya tərəfindən 1960-cı illərin sonunda hazırlanmış və 1973-cü ildən etibarən istehsalına başlanmış əsas döyüş tankıdır. O, həm texniki göstəriciləri, həm də geniş yayılması baxımından dünyanın ən tanınmış və ən çox istifadə olunan tanklarından biridir. Çəkisi 41 ton olan T-72 125 mm-lik topu həm adi mərmilər, həm də idarə olunan raketlər ata bilir. T-72 tankı bu günə qədər 40-dan çox ölkədə İran–İraq (1980–1988), Körfəz (1991), Çeçenistan müharibələrində, Yaxın Şərq və Şimali Afrika münaqişələri, Ukrayna–Rusiya müharibəsi (həm Rusiya, həm də Ukrayna ordusunda istifadə olunub), həmçinin ölkəmizdə I Qarabağ və II Vətən müharibələrində istifadə olunmuşdur. Hal-hazırda tank modernləşdirilmiş versiyaları ilə (Türkiyə və İsrail mütəxəssislərinin yardımı ilə təkmilləşdirilmiş formada) ordu arsenalına daxildir [5, v.1].

Rusiya istehsalı olan PDM-2 (Piyada Döyüş Maşını-2) zirehli piyada döyüş maşını 1966-cı ildən tanınır. Onun orijinal adı BMP-2 (*Boevaya Mashina Pekhoty-2*) olsa da, Azərbaycanda və bir sıra digər postsovet ölkələrində PDM-2 kimi adlandırılır. PDM-2 əsasən piyada bölmələrinin döyüş meydanına daşınması, onlara atəş dəstəyi verilməsi və zirehli manevrlər üçün istifadə olunur. Əsasən Əfqanıstan (1979–1989), Çeçenistan müharibələrində, Yaxın Şərq münaqişələri, Ukrayna müharibəsi və I Qarabağ və II Vətən müharibələrində geniş istifadə olunmuşdur [5, v.3].

TR-70 və ZTR-80 sovet və postsovet ölkələrində geniş istifadə olunan, zirehli döyüş maşınlarıdır. Bu maşınlar əsasən piyada bölmələrinin döyüş meydanına daşınması, onları atəş dəstəyi ilə təmin etmək və qısa məsafəli döyüş əməliyyatlarında istifadə üçün nəzərdə tutulmuşdur. ZTR-70 (BTR-70) 1972–1980-ci illərdən, ZTR-80 (BTR-80) isə 1986-cı ildən bugünədək istehsal edilir [5, v.4-5].

Sovet İttifaqı tərəfindən istehsal edilən BRDM-2 zirehli kəşfiyyat və dozor maşının əsas rolu kəşfiyyat aparmaq, düşmənin mövqelərini izləmək, səngərlərdən keçmək və düşməyə qarşı qorunmanı

təmin etməkdir. Yüngül zireh, kiçik silah atəşi və şrapneldən qorunmanı təmin edən BRDM-2 suda da hərəkət etməyə qadirdir. Müasir dövrdə Kəşfiyyat, zirehli transportyor, komanda maşını, NBC (nüvə, bioloji, kimyəvi) kəşfiyyat və s. növləri də istehsal olunur [5, v.7].

D-30 Rusiya istehsalı olan 122 mm-lik haubitsa (yüksək bucaqlı atəş üçün nəzərdə tutulmuş) artilleriya qurğusudur. 1960-cı illərdən etibarən istehsal olunmağa başlamış və uzun illər ərzində bir çox ordular tərəfindən istifadə edilmişdir. D-30-un səciyyəvi xüsusiyyətləri üçtəkərli dayaq sistemi (360° döndürülə bilər), çox sabit və sürətli yerləşdirmə imkanı və mexaniki və optik nişangahlarla təchiz olunmasıdır [5, v.15].

Rusiya tərəfindən 1938-ci ildə istehsal olunmuş PM-38 120 mm-lik minaatan (mortira) sistemidir. Xüsusilə II Dünya müharibəsi dövründə geniş istifadə olunmuşdur. Sadə, etibarlı və yığcam quruluşlu olması, partlayıcı, tüstü, işıqlandırıcı və s. müxtəlif mina tipləri ilə istifadə olunurması onun əsas xüsusiyyətlərindəndir [5, v.21].

S-125 Rusiya tərəfindən 1961-ci ildə hazırlanmış qısa və orta mənzilli zenit-raket kompleksidir. Adətən "Neva" (yerüstü) və "Pechora" (ixrac variantı) kimi tanınır. Suriya, Misir, 1970-ci illərdə Yaxın Şərq münaqişələrində uğurla tətbiq olunmuşdur. 1999-cu ildə Yuqoslaviyada ABŞ-ın F-117 "Stealth" təyyarəsinin vurulmasında da S-125 kompleksi iştirak etmişdir. Texnikadan I qarabağ və II Vətən Müharibələrində geniş istifadə olunmuşdur [5, v.8].

AN-2 ("Annushka") Rusiyada konstruktor Antonov tərəfindən istehsal edilən çoxməqsədli, yavaş sürətli, piston mühərrikli, ikiqat qanadlı (biplan) təyyarədir. Dünyada ən uzun müddət istehsalda olan təyyarə kimi tanınır. İlk uçuşu 1947-ci il avqustun 31-də həyata keçirilmişdir. Əsasən Kənd təsərrüfatı, sərnəşin daşıma, paraşüt hazırlığı, yük daşıma, yangınsöndürmə və s. istifadə olunur [5, v.12].

Hərbi Hava Qüvvələrinə məxsus Mi-24 "Hind" döyüş və transport helikopteri Rusiyanın Mil Moskva Helikopter Zavodu tərəfindən 1969-cu ildə istehsal edilmiş, 1972-ci ildən istifadəyə verilmişdir. Ön burun topu (12.7 mm və ya 23 mm-lik toplar), ATGM raketləri (məsələn, 9M17 "Phalanga", 9M114 "Shturm"), NURS (raket blokları), bəzi versiyalarda isə bombalarla silahlanır. Mi-24-dən tank əleyhinə döyüşdə və piyadanın hava dəstəyi üçün istifadə olunur. Əsasən Əfqanıstan müharibəsi, Afrika, Yaxın Şərq, Ukrayna, I Qarabağ və II Vətən Müharibələrində və s. - geniş istifadə olunmuşdur [5, v.13].

Mi-8 "Hip" — Transport, çoxməqsədli helikopteri Rusiyanın Mil Moskva Helikopter Zavodu tərəfindən 1961-ci ildə istehsal edilmiş, 1967-ci ildə istifadəyə verilmişdir. Əsasən Əfqanıstan müharibəsi, Afrika, Yaxın Şərq, Ukrayna, I Qarabağ və II Vətən Müharibələrində və s. geniş istifadə olunmuşdur [5, v.13].

Yuxarıda haqqında məlumat verilən bu texnikalar, həm tarixi əhəmiyyətinə, həm də nadirliyinə görə daim ziyarətçilərin maraq obyektinə çevrilmişdir.

Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin daxili ekspozisiyası isə 2004-cü ildə bərpa edilərək istifadəyə verilən tarixi binada yerləşir. Bina ötən əsrin əvvəllərində hərbi məqsədlər üçün inşa olunmuşdur. 2007-2015-ci illər və 2018-2020-ci illərdə iki dəfə daxili ekspozisiyanın bədii-tərtibat işləri aparılmışdır. Daxili ekspozisiyada qədim dövrdən müasir dövrədək hərbi tarixinin öyrənilməsinə, təbliğinə və vətənpərvərlik ideyalarının yüksəldilməsinə xidmət edən 13 zal fəaliyyət göstərir. Burada ümumilikdə, 5 mindən çox eksponat mühafizə və nümayiş olunur ki, onlardan 415 ədədi silah nümunələridir. Bu silah nümunələri tipoloji xüsusiyyətlərinə görə soyuq və odlu silahlara bölünür. Daxili ekspozisiyada 301 ədəd soyuq, 114 ədədi isə odlu silah nümunələri sərgilənir [4, v.17, 18, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 39, 50; 6].

Muzeyin ekspozisiyasında yerləşən daş baltalar, çapacaqlar, ox ucluqları, döyüş arabaları, ilk ordu tüfəng, müxtəlif silah növləri, müasir dövrə aid hərbi texnikaların maketləri, cümhuriyyət ordusunda piyada və süvari qoşun növü üçün nəzərdə tutulan silah nümunələri, 1991-1918-ci illəri əhatə edən müasir dövr zamanı müxtəlif çaplı silah və sursat nümunələri muzeyə gələnlərin diqqətini daha çox cəlb edir [9; 21].

Muzeyin emalatxanasında hazırlanan qədim və erkən orta əsrlər dövrünə aid hərbi sənətinin nümunələri, döyüş arabaları, arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkarlanmış soyuq silahlar - ox ucluqları, nizələr, qalxan və qılınclar və digər eksponatlar qədim və erkən orta əsrlər dövrü zamanı ekspozisiyasında nümayiş olunur.

1847-1917-ci illər zamanı XVIII-XIX əsrə aid dəhrə, XIX əsrə aid xəncər qını, ilk atıcı silahlardan 1863-cü il nümunəli "Albini-Baranov", 1871-ci il nümunəli "Vetterli-Vitali" tüfəngi, 1898-ci il nümunəli "Mosin" karabini muzeyin maraqlı eksponatlarındanır.

1918-1920-ci illər zamanı köhnə nümunəli karabin silahının maketləri, "TT" və "Naqan" tipli odlu silah nümunələri bəzəyir.

1920-39-cu illər zamanı dövrə aid revolver "Naqan", həmçinin o dövrün güclü silah növü sayılan "Maksim" pulemyotu və s. nümayiş etdirilir.

"Azərbaycanlılar II Dünya müharibəsində" adlı zalda da dövrə aid silah nümunələri, şəxsi əşyalar muzeyin qiymətli eksponatları hesab olunur.

Daxili ekspozisiyanın Quru Qoşunları, Hərbi Hava Qüvvələri adlı Hərbi Dəniz Qüvvələri adlı zallarında da silah nümunələri mövzu ekspozisiya planına uyğun şəkildə yerləşdirilmişdir [10;11;12].

Muzeyin eksponatları arasında Azərbaycan Ordusunun tarixi Qələbəsi ilə başa çatan 44 günlük Vətən müharibəsində istifadə edilən odlu silah nümunələri də xüsusilə maraq doğurur.

2021-ci ilin aprelindən Vətən müharibəsində Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə qazanılmış Şanlı Qələbəyə həsr olunmuş "Zəfər" və "Antiterror" sərgilərində qəhrəman ordumuz tərəfindən Ermənistan ordusundan hərbi qənimət kimi götürülmüş "Fəqot" buraxıcı qurğusu, "KORD" pulemyotu, M-93 snayper tüfəngi, kustar üsulla hazırlanmış dron, AQS qumbaraatanı, artilleriya qurğuları – minaatanlar və digər silahlar yer alıb [9; 14;15].

Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi 2018-ci ildən Müdafiə Nazirliyini beynəlxalq tədbirlərdə də layiqincə təmsil edir. Belə ki, ADEX Beynəlxalq Müdafiə Sərgisində 2020-ci ildə "Azərbaycan silahının təkamülü", 2022-ci ildə "Zəfərimiz silahların izi ilə", 2024-cü ildə isə "Zəfərimiz ANBAAN!" adlı ekspozisiyalarla iştirak etmiş və ən çox ziyarətçisi olan sərgi kimi diplom və sertifikatlara layiq görülmüşdür [2, v.13, 27, 36].

Nəticə. Beləliklə, böyük qürur hissi ilə deyə bilərik ki, Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi yalnız eksponatlarla zəngin sərgi salonu deyil, həm də xalqımızın döyüş ruhunu, qələbə əzmini nümayiş etdirən bir tərbiyə ocağıdır. Burada nümayiş olunan silah və hərbi texnikaların hər biri bir dövrün, bir müharibənin, bir qəhrəmanlıq tarixinin canlı şahidləridir. I Qarabağ və II Vətən müharibələrində qəhrəmancasına vuruşan, vətənin müdafiəsi uğrunda canını fəda edən igidlərimizin izi bu muzeyin hər bir guşəsində hiss olunur. Həmin texnikalar bu gün eksponat olsa da, vaxtilə düşməne qarşı səngərlərdə vuruşmuş əsgərlərimizin silahdaşları olmuşdur. Onlar bir növ canlı tarix kimi tamaşaçılarla "danışır". Ordumuzun bu günkü qüdrəti keçmişin şanlı səhifələrinə söykənir. Tariximizin bu qəhrəmanlıq səhifələri, döyüş meydanlarında qazanılmış zəfərlər unudulmamalı, gələcək nəsillərə çatdırılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov E. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin 20 yaşı tamam oldu / Xalq qəzeti, 22 dekabr 2012-ci il, № 186 (20216).
2. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin ADEX-2022 Beynəlxalq Müdafiə sərgisində iştirakına dair məktublar. // Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi. Göndərilən sənədlərin qovluğu. İş № 6, cild II, Inv № 289. 21.06.2022 -30.12.2022, 284 v., v.13, v.27, v.36, v.97.
3. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin Ömrlər qovluğu, İş №3, 01.01.1992-30.12.1992, 172 v., v.1-5.
4. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin Təhvil-təslim Aktları qovluğu. İş № 25, cild № 1, 01.01.2025-30.12.2025. AHTM rəisi vəzifəsinin təhvil və qəbulu haqqında. Akt № 1989, 07.02.2025, v.17, 18, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 39, 50.
5. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin Açıq Səma altında ekspozisiyasının siyahıyalınması jurnalı, Bakı, Hərbi nəşriyyat, 2024-cü il, 33v.
6. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin daxili Ekspozisiya hissəsinin siyahıyalınması jurnalı. Bakı, Hərbi nəşriyyat, 2024-cü il, 570 v.
7. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinin Elmi heyətinin 1992-2024-cü illər ərzində elmi fəaliyyətinin hesabatı. Bakı, Hərbi nəşriyyat, 2024-cü il.73s.

8. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi 27-06-2023. - <https://fact-info.az/18700-azerbaycan-herb-tarixi-muzeyi.html> [19.03.2026].
9. Azərbaycan Hərb Tarixi Muzeyi: 31 illik tarix, 13 min eksponat – reportaj video. - https://azertag.az/xeber/azerbaycan_herb_tarixi_muzeyi_31_illik_tarix_13_min_eksponat_reportaj_video-2676421 [19.03.2026].
10. Əlioğlu Məhərrəm. İyirmi üç illiyini qeyd edəcək Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi böyük inkişaf yolu keçib.Video. 11.02.2015. - https://azertag.az/xeber/iyirmi_uch_illiyini_qeyd_edecek_azerbaycan_herb_tarixi_muzeyi_boyuk_in_kisaf_yolu_kechib_video-831368 [19.03.2026].
11. Hədiyev E. Eksponatların dili ilə danışan tarix... Azərbaycan Hərb tarixi muzeyində müxtəlif dövrlərə aid nümunələr var / Azərbaycan, 30 sentyabr, 2015-ci il, s.7.
12. Hərb tarixi muzeyinin yaradılmasından 23 il ötür // Azərbaycan ordusu, 12 dekabr 2015-ci il, s.4/
13. Hüseynli Orxan. Hərb Tarixi Muzeyinə ekskursiya. Azərbaycan Ordusu, 21 noyabr, 2018. - <https://mod.gov.az/az/pre/24967.html> [19.03.2026].
14. Hüseynova L. Hərb tariximizi yaşadan muzey| (fotolar). Azərbaycan Ordusu, 9 dekabr 2024. - <https://ordu.az/az/news/341996/herb-tariximizi-yasadan-muzey%7C-5-minden-cox-eksponat-muhafize-ve-numayis-olunur-fotolar> [19.03.2026].
15. Hüseynova L. Hərb tariximiz yaşadan muzey // Azərbaycan orsudu, 27 noyabr 2024-cü il, № 89 (2900), s.4-5.
16. İsbəlayeva İ. Çaxmaq daşından pilotsuz uçuş aparatlarına qədər... Hərb Tarixi Muzeyi xalqımızın hərbi salnaməsinin parlaq daşıyıcısıdır // Azərbaycan, 11 iyul 2021-ci il, s.4.
17. Müdafiə Nazirliyi tərəfindən Azərbaycan Hərb Tarixi Muzeyi mediatör təşkil olunub. - <https://525.az/news/195299-azerbaycan-herb-tarixi-muzeyine-mediator-teskil-olunub>. [19.03.2026].
18. 11 minə yaxın eksponatı ilə zəngin olan Azərbaycan Hərb Tarixi Muzeyi – FOTOREPORTAJ. - <https://oxu.az/ordu/11-mine-yaxin-eksponati-ile-zengin-olan-azerbaycan-herb-tarixi-muzeyi-fotoreportaj>. [19.03.2026].
19. XVIII əsrə aid dəniz toplarının Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinə gətirilməsi haqında Müdafiə Nazirliyinin Katibliyinə ünvanlanmış məktub // Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi. Göndərilən sənədlərin qovluğu. İş № 6, cild II, İnv № 289. 21.06.2022 - 30.12.2022, 71 v, v. 46.
20. XVIII əsrə aid dəniz toplarının Azərbaycan Hərb tarixi muzeyinə gətirilməsi ilə bağlı məktub. - Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyi. Azərbaycan Hərb tarixi muzeyi. Xaric olan sənədlərin qovluğu. İş № 5, cild II, İnv № 239. 05.01.2021 -30.12.2021, 380 v, v.13.
21. Sultanova Aysel. Azərbaycan hərb tarixinin araşdırılması və öyrənilməsi ordu quruculuğunun tərkib hissəsidir 18.12.2013. - <https://olimpnews.az/post/2680/azerbaycan-herb-tarixinin-arashdirilmasi-ve-oyrenilmesi-ordu-quruculuğunun-terkib-hissesi-2680>. [19.03.2026].
22. Şirinli E. Bakının mərkəzindəki tanklar–fotoreportaj. - <https://web.archive.org/web/20190504121854/https://oxu.az/war/70426>. [19.03.2026].
23. Морская артиллерия. - <https://topwar.ru/229140-morskaja-artilleriya.html>. [19.03.2026].

ГЮЛЬШАН ГУСЕЙНОВА

*Начальник отдела Военной истории
Военно-Исторического Музея Азербайджана, к.и.н.*

МУЗЕЙ ВОЕННОЙ ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА – ЖИВАЯ ИСТОРИЯ В ОРУЖИИ И ТЕХНИКИ

В статье дан анализ истории создания и развития Музея Военной истории Азербайджана, информация о его коллекции старинного вооружения и техники, основании достоверных исторических документальных источников. Азербайджанский военно-исторический музей – это не только выставочный зал, полный экспонатов, но и исторический центр, демонстрирующий боевой дух и решимость нашего народа во время защиты свободы и независимости своей Родины.

Представленные здесь образцы техники и вооружения – живые свидетели эпохи, войны и героической истории нашей Родины. Материальные культурные памятники, представленные в обеих экспозициях музея, когда-то были боевыми товарищами наших воинов, сражавшихся с врагами. Они «общаются» с посетителями, как живая история.

Ключевые слова: Музей военной истории Азербайджана, внутренняя экспозиция, экспозиция под открытым небом, коллекция оружия, холодное оружие, огнестрельное оружие, снаряжение.

GULSHAN HUSEYNOVA

*PhD, Head of the Military History Department
Military History Museum of Azerbaijan*

THE MUSEUM OF MILITARY HISTORY OF AZERBAIJAN – LIVING HISTORY IN WEAPONS AND EQUIPMENT

The article provides an analysis of the history of the creation and development of the Museum of Military History of Azerbaijan, information about its collection of ancient weapons and equipment, the basis of reliable historical documentary sources. The Azerbaijan Military History Museum is not only an exhibition hall full of exhibits, but also a historical center demonstrating the fighting spirit and determination of our people during the defense of the freedom and independence of their homeland. The samples of equipment and weapons presented here are living witnesses of the era, war and heroic history of our homeland. The material cultural monuments presented in both expositions of the museum were once comrades in arms of our soldiers who fought with enemies. They “communicate” with visitors as living history.

Keywords: Museum of Military History of Azerbaijan, indoor exposition, open-air exposition, collection of weapons, bladed weapons, firearms, equipment.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 19 mart 2026-cı il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 21 may 2026-cı il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Hacı Həsənov, t.e.d. Qabil Əliyev.
